

ՅԱՅԿԱԿԱՆ ԴԻՊԼԱԿՆԵՐ

Արդէն Հինգերորդ դարուն մեր մատենագրութեան մէջ գործածուած կը գտնենք Դիպլկ: Առաջին անգամ բառին կը հանդիպինք Աստուածաշունչի մեր Ոսկեղարեան թարգմանութեան Մարգարէութիւնն Եւայ զլուս Գ, 21 հատուածին մէջ. «Ձդրպակս՝ եւ զնեղեմակս»: Եւ դարձեալ Մարգարէութիւնն Եզեկիէլի գլուս ԻԷ, հատուած 7, ուր կ'ըսուի. «Բենեզ ընդ դիպակի գործեցաւ քեզ»: Զ. Վ. Հացունի կը հաւաստէ որ «Բոյոր շեղագիր բառերը անկախ են բռնագրէն, յաւելուած կամ փոփոխեալ եւ յատուկ հայերէն» (1): Այսինքն ընտելիր՝ որմէ Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանուած էր՝ շունչի Դիպլկ (ինչպէս նաեւ «ճեղեմակ» եւ ուրիշ նման բառեր), որ սակայն լաւ ծանօթ էր Հայոց եւ թարգմանութեան մէջ գործածուած էր զայն աւելի բնորոշելու և մատչելի ընելու համար:

Սակայն նախ եւ առաջ տեսնենք թէ ի՞նչ է Դիպլկ: Բժշկ. Թ. Թիրաքեան կը գրէ. «Դիպակ – ն(որ) պ(արսկերէն) տիպա պահւաւերէն դեղակ = ոսկեհում, ոսկեհամուկ հանդերձ» (2): Գէորգ Պալատցին կը հաստատէ թէ «տիպա կամ տիպան = մետաքսեայ կերպաս, որ ինչ ոստայնանկեալ թելի ոսկույ եւ արծաթոյ. որ ամէն ուրեք այսու անտամբա ծանուցեալ է՝ ըստ Հայոց դիպակ. որ եւ ասի ԴԻՊԿ» (3): Ուրեմն որոշ է որ պարսկերէնէ չէ որ հայերէնի անցած է, քանի որ հայերէնը անտարակոյս Դիպլկ է եւ միայն պահւաւերէնէ հայերէնի եկած կ'ըլլայ իր այս ձեւով: Եթէ հայերէնը տիպա, տիպէ՝ ձեւերուն նմանաձայն ըլլար, այն ատեն պիտի ստիպուէինք ընդունել որ

բառը պարսկերէնէ հայերէնի անցած ըլլար: Ուրեմն ի՞նչ մենք պահւաւերէնէ փոխ առած ենք բառը, տարակոյս չի մնար թէ ան մեր Ոսկեղարէնի շատ առաջ իսկ ծանօթ Հիւսուածեղէն էր մեզի, եւ թէ՛ Հիւսուածեղէնը, եւ թէ՛ կողումը Հինգերորդ դարէն առաջ լաւ ծանօթ ըլլալու էին մեր նախնեաց: Այս իսկ հնադարեան ծանօթութիւնը պատճառ եղած է որ Աստուածաշունչի մեր թարգմանիչները Եւայայ եւ Եզեկիէլի մարգարէութեանց այդ հատուածներուն դիւրմտնելի ըլլալուն համար ընտելին անկախ եւ փոխաբերաբար գործածած են Դիպլկ: Եւ կարծես այդ մասին որեւէ ապագայ տարակոյս վառելու համար, մեր հանճարեղ թարգմանիչները Եւայայ յիշեալ հատուածին զդիպակա՝ շեղատած եւ լուսարանած են եւ «ըզճեղեմակա՝ բառով՝ որ ծոյնպէս թարգմանուած մասին ընտելին մէջ գտնութիւն չունի: Ճեղեմակ նոր պարսկերէնի մէջ «ճիլինկ», դարձեալ ըստ Գէորգ Պալատցիի կը նշանակէ «է տեսակ իմն մետաքսեայ կերպասու, որ լինի ոսկեթել, նաեւ առանց ոսկեթել» (4): Պարզորէն, «ճեղեմակ» (ճիլինկ) հոմանիշ մըն է դիպակին, կամ դիպակին շատ նման Հիւսուածեղէն մը:

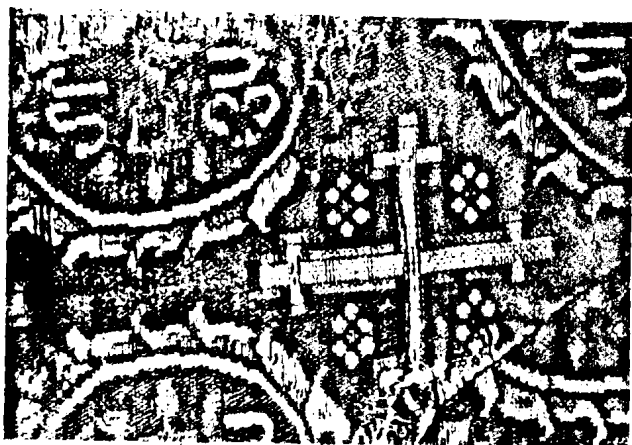
Դիպակը (եւ ճեղեմակը) ուրեմն Հիւսուածեղէն մըն էր ոսկի եւ արծաթ թելերով ընդելուզեալ, Հիւսուած: Տարակոյս չկայ որ մեր Ոսկեղարեան թարգմանիչներն ալ նոյնպէս գիտէին դիպակը: Օրինակ, Եւայայ Գ զլիւսն 24 հատուածին վերջը կը վերծանեն «եւ փոխանակ ոսկեհում դիպակին»: Վերջապէս Ոսկերբարանի Եւայայ մեկնութեան հայերէն թարգմանութեան մէջ, որ նոյնպէս Ե. դարէն է, կը հանդիպինք «ոսկեհում դիպակադործ» ձեւին (հատուած 38), որ ըստ Զ. Հացունիի կը պակսի բռնագրերնորուն մէջ:

(1) Պատ. Հայ Տարագի, էջ 136.

(2) Թ. Թիրաքեան Բժշկ., Արիւմեայ Բառարան, էջ 144:

(3) Բառարան Պարսկերէն: Գէորգ Պալատցի: Կ. Պոլս, 1828, էջ 563:

(4) Անդ, էջ 283:

1.— Վենետիկի (Ս. Ղազար) Բ. 199 Մաշտոցի կազմ-առտառի
Ա. կտրքը:

2.— Նոյն գրչագրին Բ. կտրքը:

Աղաթանգեղոսին ալ ծանօթ է զդոսկի-
հոռուն դիպակն», ըստ որումս պատանքի հա-
մար գործածուեցաւ նաւատակ Հոթիսիմ-
եանց համար: Ուխտանէս ալ կը վկայէ որ
կենդեցական չքեղ տարադին մէջ՝ կը գոր-
ծածուէր նաեւ դիպակ (5): Է. Հարցունի մէջ-
բերում կ'ընէ Ս. Ղազարու հաւաքածոյին
1345էն եւ 1365էն Մաշտոցներէ, ուր կը յիշ-
ի «հանգերձ դիպակ նեղթեղանիս» (6):

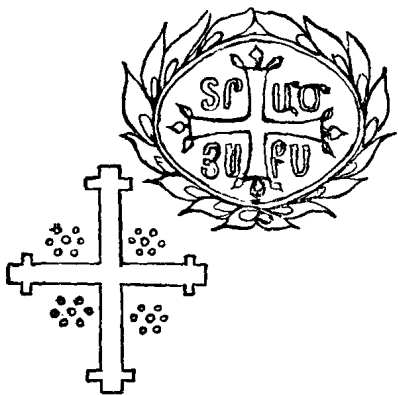
Հայաստանի կամ մերձակայ քաղաքնե-
րուն մէջ հաւանաբար կային դիպակագոր-
ծարաններ եւ դիպակագործներ: Վենետիկե-
ցի մեծահամբաւ ուղեգիր Մարքոյ Բոլոն
ԺԳ գարու վերջը երդնկա այցելելուն առ-
թիւ կը գրէր, որ «Հոս կը շինուէին աշխար-
հի լաւագոյն պուզրամսները» (7): Պուզրամ
անտարակոյս աղաւաղուած է պարսիկ պա-
զալէմսնէն, որուն համար Գէորգ Պալատ-
ցին կը նշանակէ. «Ծաղկանկար դիպակ հը-
ռոմայական ճարտարաց. որ իցէ գործեալ
դեղին եւ սպիտակ ոսկեթելիւ. եւ կամ ոս-
տոյնակեալ դունադոյն մկառքսիւք»: Հա-
ւանաբար մեր մատենագրութիւնը ունի յա-
ւելուածական նիւթեր այս ուղղութեամբ, ու-
րոնք կրնան նպաստել հայկական դիպակա-
գործութեան պատմութեան: Հոս մեր նպա-
տակը չէ այդ ուղղութեամբ հետամուտ ըլ-
լալ: Մենք կ'ուզենք հոս ներկայացնել նը-
մոյններ որոնք մեզի հասած են եւ անտարա-
կուակի վկաներն են հայկական դիպակա-
գործութեան ընտիր արհեստին ու արուես-
տին գոյութեան:

Դիպակներէն շատեր որոնք հոս նկատի
ունիմ՝ չունին ոսկեթել կամ արծաթել: Եւ
սակայն զանոնք հարազատորէն կրնանք դի-
պակներ նկատել, եւ մեր նիւթին մաս կը
կազմեն:

Հոս մեր նպատակը պիտի ըլլայ ոչ թէ
առհասարակ հայկական դիպակներու մա-
սին խօսիլ, այլ պարզապէս նկատի ունենալ
այն դիպակները որոնք մեզի հասած են եւ
որոնց վրայ կան հայերէն ընդելուկեալ յի-

շատակութիւններ, զրէր կամ դիպակներ՝ ու-
րոնք զծածկուով կապ ունին անոնց:

Ինծի համար անհրաժեշտ է հաւտ մի-
րելի Ս. Ղազար կատարած հերթական աշ-
ցելութիւններէս մէկուն միջոցին, թանկա-
գին ողբացեալ բարեկամս Հայր Եղիս Վրդ.
Փէշիկեան ուշադրութեան յանձնեց վանքին
հաւաքման թիւ 199 դրագիր Մաշտոցը
(հոս նկար թիւ 1 եւ 2), գրուած 1246ին եւ
վերակազմուած հաւանաբար ԺԶ կամ ԺԷ
դարերուն, երբ կաղմարարը գործածած է
հայերէն գրերով հիսուած դիպակի կտոր-
ներ՝ կողքերուն ներքին մասը պատելու հա-
մար: Դժբախտաբար դիպակին կտորները
ամբողջական կերպով ցոյց չեն տար դիպա-
կին զծածկերը, բան մը՝ որ բնթեցողներս

Յ.— Նոյն Բ. 199-ի դիպակին գծանկարը՝
եռլինակին կազմէ:

որոշ կրնան տեսնել թիւ 1 եւ 2 նկարներու
արտահանութեան մէջ: Եւ յարմար դատեցի
վերակազմել այս դիպակին գծածեւը ինչ-
պէս որ ան եղած ըլլալու էր (նկար թիւ 3):
Դիպակին զծածկութիւնը կը ներկայացնէ
արտածեւ պատկի մը մէջ առնուած հաւասա-
րաթիւ խաչ մը՝ որուն թեւերուն միջեւ կը
դանենք ՏՐ ԱՅ ԾՍ ՔՍ (ՏէՐ ԱռտուաՄ Երե-
սուՄ Քրիստոս) համառօտագրութիւնները:
Սրտածեւ պատկերէր չորս հատին միջեւ կը
դանենք դարձեալ հաւասարաթեւ խաչ մը:

(5) Պատմ. Հայոց: Աւստիւն Եպոս. Բ. ԾԿԿ,
էջ 96:

(6) Պատմ. Հայ Տարագիր, էջ 345-346:

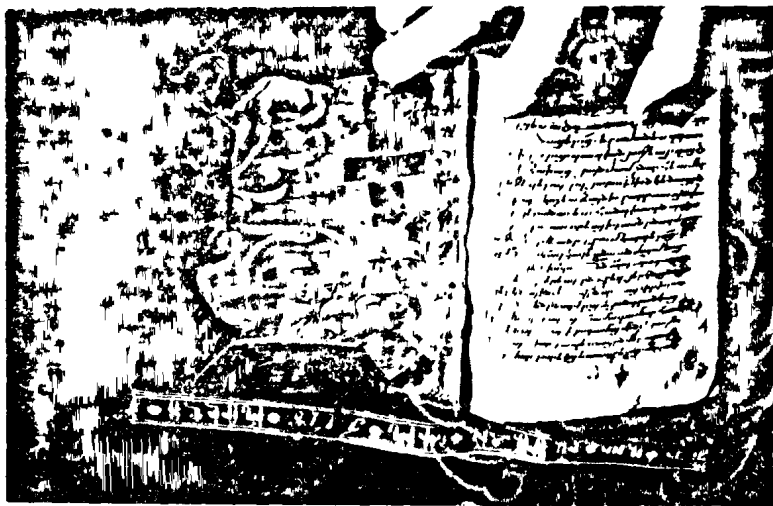
(7) The Travels of Marco Polo. 1931, N. Y., էջ
20-21:

Այսպէս կը կրկնուի պծաղութիւնը զիպսկին յանքին եւ երկայնքին:

Յորհելով որ գուցէ զոնուին ուրիշ պըրշադիրներ ալ Ս. Ղազարի վանքին հաւաքման մէջ, որոնց կազմերը պատուած ըլլան հայատառ հիւսուած զիպսկներով, սիրելի եւ ազնիւ բարեկամիս Հայր Պօղոս Վրդ. Անանեանի հետ կատարեցինք գրչադիր առ գրչադիր պրպտում մը եւ մեզի յաջողուեցաւ զոնել վանքին թիւ 1501 գրչադիր Տաղարանին կազմին մէջ աղուցուած զիպսկ մը՝ զոր հոս կը ներկայացնենք (նկար թիւ 8 եւ 9): Այս զիպսկին պծածն է կլորակի մը մէջ հաւասարաթիւ խաչ մը, որուն անկիւններուն վրայ գլխատառ կը կարդանք ՏՐ ԱՅ ՅՍ ՔՍ (ՏէՐ Աստուած Յիսուս Քրիստոս):

չին անկիւններուն նոյն ՏՐ ԱՅ ՅՍ ՔՍ սրղադրութեամբ: Այս զիպսկն ալ զետեղուած է հաւանարար 1522ին կատարուած գրչադիրն վերակազմութեան առնն (*): Ինծի 1962ին երեւան կարելի չեղաւ այս կազմին զիպսկներուն ընտիր յուսանկարները ձեռք իրել, որով խնդրանքիս վրայ մեծ աղետութեամբ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ աշխատող գիտնականներէն Աստղիկ Գլորյեան պծանկարեց զիպսկին պծածը, զոր հոս կը ներկայացնեմ (նկար թիւ 7):

Այսպէս, ունեցած կ'ըլլանք գոնէ երեք ձեռագրակազմերու մէջ աղուցուած հայկական զիպսկի նմոշներ, որոնց պծածի վրայ իսոր շարադրութիւնը կը ներկայացնէ սրտածեւի կամ կլորակի մէջ զետեղուած

4.— Քիւրտեմ ծաւաճոյի Մաշտոցի կազմ-աստաղի

Ա. կազմ:

սղադրութիւնը: Գծածնը սպիտակ յատակի վրայ զետեղուած է:

Ս. Ղազարի թիւ 1501 Տաղարանին կազմին զիպսկին գրեթէ բոլորովին նման զիպսկի կտորի մը կը հանդիպինք Երեւանի ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆին թիւ 1590 գրչադիր Շաբակնոցին մէջ, կապոյտ յատակի վրայ նոյն կլորածեւի մէջ պարփակուած խաչով եւ խա-

հաւասարաթիւ խաչ մը, որուն շորս անկիւններուն սղադրուած է զլխադիր ՏՐ ԱՅ ՅՍ: Առնց մէջ բարդագոյնը Ս. Ղազարի թիւ 199 գրչադիր Մաշտոցի կազմին զի-

(*) Հրատարակուած Փազմէնքը եւ Արեւստեքը Հայաստանու Թ-ձԳ Դարբնում: Բ. Առաքելեան, էջ 272ի դիմաց: Ոչ յատակ եւ ոչ յաջող:

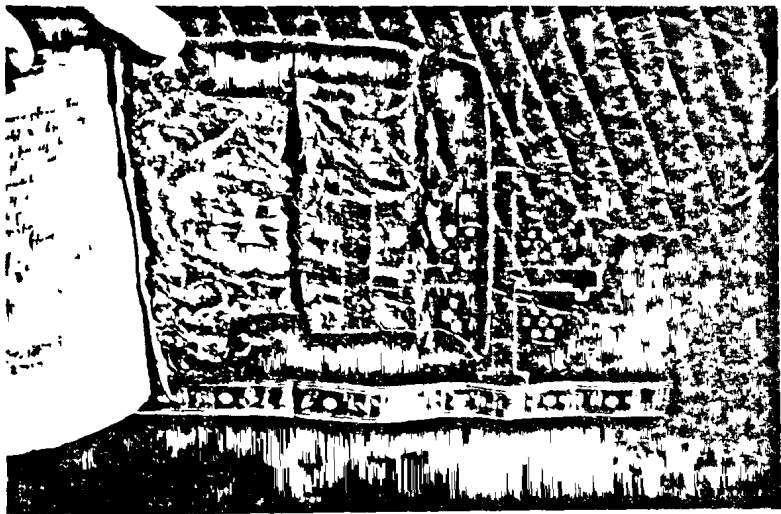
պակի նմուշներն են:

Այս երեք գրչադիրներն էլ գտնվում են համալսարանի մէջ ալ կայ գրչադիր Մատոց մը, հուսանորար ԺՁ գարէն (չորնալիք ձեռք մը կտրիւր է մագաղաթ պահպանակներու հետ նաեւ գրչադիրն յիշատակարանը): Իմ գրչադիրս զիպակները հաս կը ներկայացնեմ (նկար թիւ 4 եւ 5): Գրչակարմիր հիւսուածքի վրայ կանանչ տեղեկերով զիպակ, որ շատ կտրատուած է: Ունի խաչածեւ, սակայն ներկայ մոտոգորդներուն մէջ չկայ հայերէն որեւէ դիր: Գծածեւ բարդ է, որը նաեւ զմանկարեալ ներկայացնել (նկար թիւ 6): Սոյն խաչածեւը նորութիւն մը չէ հայկական արուեստին մէջ: Անոր կը հանդիպինք օրինակի համար Ս. Ղազարի թիւ

մայրը նպաստ մը չէ գիտնալու համար թէ զիպակները ո՞ր գործուած են: Դիպակները կտրելի էր փոխադրել տեղէ տեղ առանց դժուարութեան:

Հաւանաբար եկեղեցական տարազներու համար պատրաստուած զիպակներ էին, որոնց մաշիլէն կամ ալլապէս անպէտք ըլլալէն վերջ կաղմարաներէ գործածուած են գրչադիրներու կազմին մէջ:

Դատելով դժածեւերուն մէջ գործածուած խաչներուն ոճէն, կարելի է խորհիլ որ այս զիպակները ԺԴ դարուն հիւսուած ըլլան: Վերջապէս, երբ նկատի ունենանք որ զիպակները գործածուած են ԺՁ դարու վերակազմութիւններու մէջ, դժուար չէ ընդունիլ որ գոնէ դար մը առաջ շինուած դի-

5.— Նայմ գրչադիրն Բ. կոզգը:

1635 գրչադիրն (1193ին գրուած) խաչելութեան մանրանկարին մէջ (էջ 248բ.), նաեւ լուսանցադարդերու մէջ (էջ 78ա, 312բ) կամ լեւոն Ա-ի դրամներուն վրայ (1196-1219):

Բնական է որ ներկայիս մեր ունեցած առեւադներով կարելի չէ ըսել թէ հայկական ո՞ր կեդրոնին մէջ հիւսուած են այս դիպակները: Գրչադիրներուն վերակազմութեան

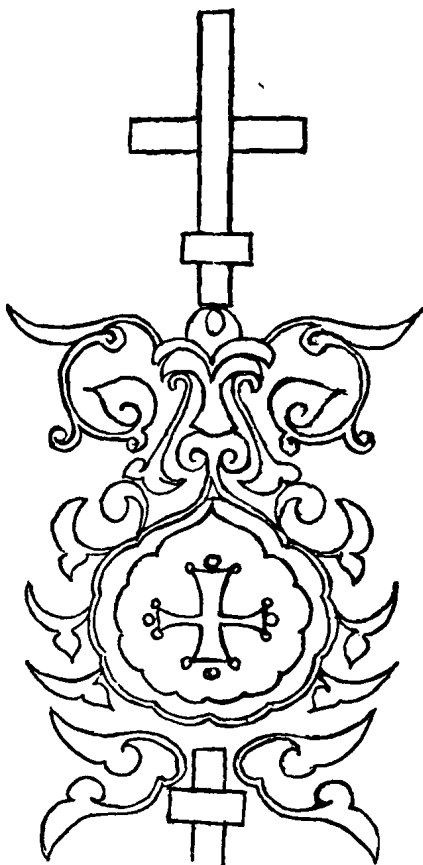
պակներ միայն կրնային այնքան հիննալ որ անպէտ նկատուէին եւ կազմերու համար կարատուէին: Եկեղեցական սրբազան այս տարազները, որոնց սրբութեան կը վկայեն սղագրեալ ՏՐ ԱՄ ՅՍ ՔՍ եւ խաչերու գծածեւերը, զիպակէ շինուած ըլլալով կը խորհիմ թէ խնամով կը գործածուէին կամ կը պահուէին եւ որով սովորական դիպակներէ

ու լաթերէ աւելի երկար զոյուսթիւն մը կ'ար-
պահովէին իրենց, Մենք ուրեմն կրնանք
պիղիւ որ ԺԴ դարուն, Եթէ ոչ շատ աւելի ա-
ռաջ, կար հայկական գիպակադործութիւն,
որ կը գործածէր դժամելի որոշ շարագործ-
ութիւն եւ կ'արտադրէր հայկական կարգեմե-
րուն համար իսկ գիպակներ, անտարակոյս
պէտք էր ունեցած ըլլար նաեւ օտար հաս-
րակութեանց եւ շուկաներու համար ալ ար-
տողութիւն՝ ինչպէս նաեւ հայկական աշ-
խարհիկ պէտքերուն եւ պահանջներուն հա-
մար ընտիր գործուած գիպակ:

Հայկական այս գիպակներուն գծար-
ւեստը ցոյց կու տայ զծագրելու հայկական
սովորական ժուժկալութիւն: Իր պարզու-
թեան մէջ տպաւորիչ, ունի համեառ դոյ-
ներ օգտագործելու (կապոյտ, գինեկարմիր,
ձերմակ, կանանչ) հակամիտութիւն: Գր-
ծարուեստը, որ հոս լոկ խաչաձևեր կը ներ-
կայացնէ, հայկական է եւ կը հետեւի ժա-
մանակի քարափորագրութեանց, ոսկեր-
չութեան եւ արծաթագործութեան: Ուշերը
կը ներկայացուին պատուանդանի վրայ, իսկ
խաչի ծայրերը, երբեմն եռարկթակ անկիւ-
նադարձով եւ երբեմն ալ միարկթակ՝ մեզի
կը յիշեցնեն ԺԴ դարու խաչքարերուն վրայ
փորագրուած խաչաձևերը:

Ս. Ղազարի, ՄԱՏԵՆԱԿԱՐԱՆԻ եւ իմ
գրչագրաց հաւաքածոյիս գրչագիրներէն
գտնուած այս շորս կազմագիպակներէն զատ
դուցէ ըլլալու են ուրիշներ ալ ուրիշ հաւա-
քածոներու մէջ: 1965ին Նորայր Եպիսկոպոս
Պողարեան ինձ հաւաստեց որ Երուսաղէմի
Ս. Յակոբեանց ճոխ հաւաքածոյի մէջ ինք
չէ հանդիպած հայատառ գիպակաձաճկ
կազմերու: Վիեննայի Միխիթարեանց հաւա-
քածոյին հրատարակուած ցուցակներուն մէջ
յիշատակութիւն չկայ կազմերու մէջ ա-
զուցուած լաթերու մասին: Ինծի անձանթ
կը մնայ գիպակաձաճկ կազմերու գոյու-
թիւնը Զմմաուի, Սպահանի եւ այլ գրչա-
դրական հաւաքածոներուն մէջ: Մեզի կը
մնայ մաղթել եւ յուսալ որ բախտ ունենանք
քանի մը հատ եւս հայատառ գիպակի կը-
տորներու գիտատարութեան՝ այդպէսով
յառաջանելու մեր գիտցածը հայկական
գիպակներու մասին:

Առաջին անգամ 1962ի էջմիածին այցե-
լութեանս, եւ անկէ վերջ ուրիշ առիթ-
ներով, եկեղեցական թանգարանին մէջ տե-
սայ սքանչելի գիպակեայ նկարագարող շոր-

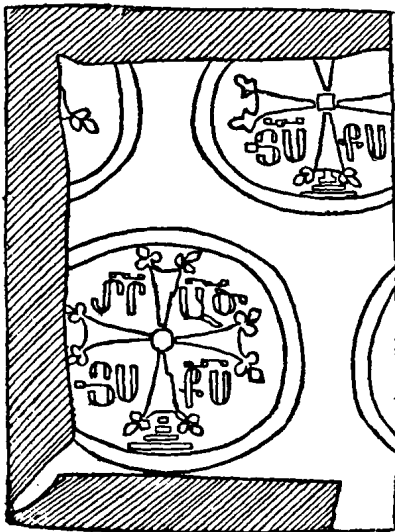

Յ.— Նոյն գիպակին գծանկարը՝
եղեղնակին կողմէ:

ջատ մը, որ ցուցադրուած էր 1700 թուակա-
նի պիտակով եւ ծանօթագրուած թէ Վոմի-
տաս վարդապետի գործածածն է: Կ'երեւի
թէ հայկական երաժշտութեան մեծ վարպե-
տը գեղագէտի մը բարձր ճաշակով ըմբռնե-

էր այս դեղեցիկ և հնադարեան դիպակեայ շուրջառին գեղեցիկութիւնը եւ իր նախասիրութիւնը ևս չէր ատով մասնակցիլ և կեղեցական արարողութեանց, եկեղեցական վարչութեան թանգարանապետին դիտել տրւի որ դիպակեայ այդ շուրջառը շինուած է 1600էն ոչ շատ վերջ եւ անտարակոյս կրնանք Պուրսայի Հայ դիպակադործներուն վարպետ դործը նկատել: Կարելի չեղաւ իմ կողմէն լուսանկարել եւ լուսանկարելով ինծի զրկելու պաշտօնական խոստումներն ալ անցան չիրականացած: Շատ ցաւալի է որ էլ միաժամայ հնութեանց նկարազիրքին մէջ (1962ին հրատարակուած) տեղ չէր դրած շատ կարեւոր եւ մեծարժէք շուրջառին նրկարը:

Այս շուրջառը ուրիշ դիպակներու պէս ու

7.— Մատենադարանի (Երեւան) Բ. 1590
Շարակնացի դիպակիմ գծանկարը,
Աստղիկ Գեորգեանի:

րոշ գծածնէի մը դիպակին ծաւալին լայնքին եւ երկայնքին կրկնութիւններով չէ հիւսւած, այլ կը ներկայացնէ ամբողջական նկար մը տնօրինական, եւ կ'ընծենէ ուրիշ ապացոյց մը Հայ դիպակադործներուն մեծ վարպետութեան:

Օր մը եթէ կարելի ըլլայ այս շուրջառին

մէկ ընտիր նկարը ձեռք բերել, պիտի արժէ տնոր գործին և արուեստին վրայ ծանրանալ:

Դիպակադործական կարեւոր հայկական նմոշներ հասած են մեզի դանազան օտար և հայկական թանգարաններու մէջ: Այս նըմոշներէն մօտեք ունին հայերէն յիշատակադրութիւն, իսկ ուրիշներ ալ նոյն գծանկարներուն կրկնութիւն՝ առանց հայերէն տառերու: Ասոնց ուսումնասիրութիւնը, ինչպէս պիտի տեսնենք, մեզ կ'առաջնորդէ վերջնականապէս այն եզրակացութեան՝ որ շատ մը դիպակներ որոնք վերագրուած են օտարներու, օրինակ յոյներու, պարզապէս հայկական գործեր են:

Տարիներ առաջ Աթէնք, Պինագիի Թանգարանը այցելելու, ուշադրութիւնս գրաւեց փոքր եւ շատ մաշած դիպակի կտոր մը, որուն վրայ անտարակուսելի կերպով կարելի էր հայերէն տառերու ձեւերը նրկատել: Այս կտորը ցուցադրուած էր եւ է Պինագիի Թանգարանին թիւ 836 համարին տակ: Այս դիպակը մաս կը կազմէր հայկական դիպակներու այն շարքին, որոնք կը ներկայացնեն Բրիտանոսը և դիպակի լայնքին եւ երկայնքին նոյն գծածնէին կրկնութիւնն են:

1960ին Երեւանի Հայկական Պատական Պատմական Թանգարանին հիւսուածեղէններու պահեստին մէջ նկատեցի հաւանաբար նախապէս շուրջառ մը եղած ընտիր դիպակի կտոր մը (նկար 10): Դիպակին գծածնէր կը ներկայացնէր Բրիտանոսը՝ բազմած գահի վրայ, որուն շուրջ խաչերու եւ պատկերացումներու մէջ հիւսուած կը կարդացուէին յիշատակութեանց անուններ, նաեւ թրւական, որ անտարակոյս դիպակին թանուշուն թուականին իսկ էր: Եւ որպէսզի ընթերցողը կարենայ մանրամասնութիւններով որոշ տեսնել դիպակին կրկնուած նկարներէն մէկը, գոնաւոր, հոս կը հրատարակենք (նկար 11): Այս դիւտը արդարեւ խոշոր նշանակութիւն ունի հայկական դիպակադործութեան պատմութեան համար ոչ միայն իր յիշատակութիւններով, այլ նաեւ հոն տրուած թուականով: Մենք պիտի տեսնենք թէ նման պատկերադրութեամբ դիպակներ յու

նարէն վերտառութիւններով գոյութիւն ունին եւ բաւական ուշադրութիւն դրաւած են միջազգային գիշադիտական շրջանակներու

պատճառ, և այդ արուեստին մէջ Հայոց կ'ընծայէ խիստ կարեւոր տեղ մը:

Պատմական գիտութիւններու թեկնածու

Տ.— Վեմետիկի (Ս. Ղազար) ք. 1501 Տաղարամի կազմատառի Ա. կողմ:

մէջ: Երեւանի թանգարանին այս սքանչելի դիպակը անտարակոյս մեծ կշիռ ունի դիպակագործութեան հայկական ճիւղին ի նը-

շնորհալի եւ վաստակաւոր Տիկին Վ. Արրահամեան շուշաղաւ փոքր ծանօթութեամբ հրատարակել այս «Եղակի հյուսվածք»ը մէկ

գունաւոր եւ մէկ տնդոյն նկարով Սովետա-
կան Հայաստանի 1961-ի Օգոստոսի թիւին
մէջ (էջ 35)։ Մեծապէս երախտապարտ եմ
Տիկիկներ Վ. Աբրահամեանի եւ Արմենուհի

Դիպակը։

Գահին բաղձած Գրիտոս ձախ ձեռքով
բռնած է Աւետարանը, իսկ աջով՝ քարոզելու
կամ օրհնելու երևոյթը ունի։ Իր գահին ե-

9.— Նայն գրչագրին Բ. կազմը։

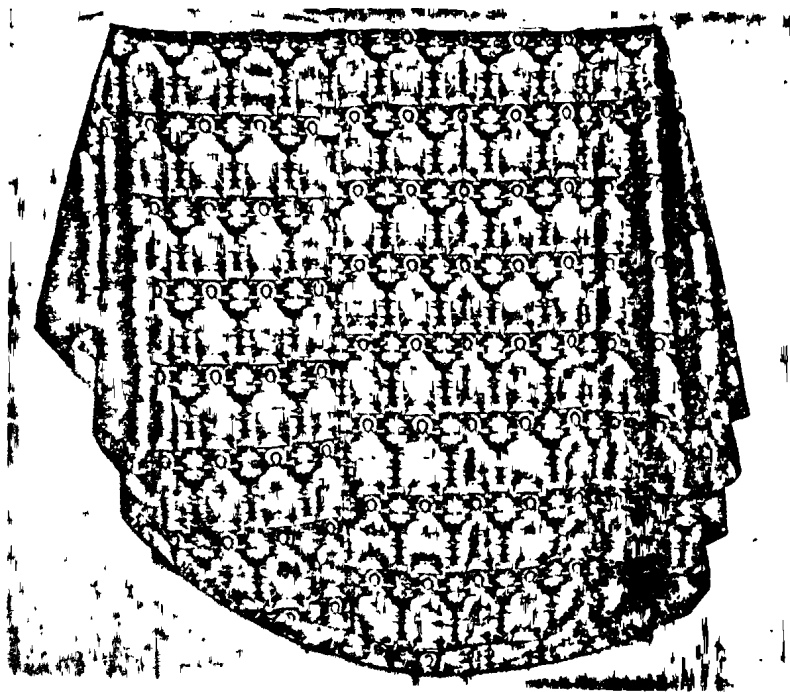
Մրտակեանի, որոնք այնքան ակնուրթեամբ
չեղարուեստական աշխարհին ներկայացնել
սնապարհեցին այս կարեւոր եւ մեծարժէք

տեւէն կ'երեւին Աւետարանիչներուն նը-
շանները, աջ կողմը Մարկոս եւ Մատթէոս,
ձախին՝ Ղուկաս եւ Յովհաննէս։ Յիսուս-

ներու միջևի յատակին պարսպը զարդար-
ած է երկնիչ տերեւադարձի վրայ հեծած
հաւասարաթի խաչով, որուն շար տնկիւն-
ներուն կը կարգացուի ՏՐ ԱՆ ՅԱ ՔԱ, սր-
զագիծ նշանով: Յիսուսի յուսացողին եր-
կու կողմը երկու տողնոց սղակրթիւն կայ
ՍՐ ՍՐ ՍՐ ՏՐ ԶԱԽՐՈՒԹՆ սղակրթ նշանն-
բով: Ուրեմն կրնանք կարգալ «Ս(ուր)Բ
Ս(ուր)Բ Ս(ուր)Բ Տ(է)Ր ԶԱԽՐՈՒԹ-
(եա)Ն»: Քրիստոսի աթոռներուն մէջ Ա-

սակոյն որքան որ անօրինակ է, այնքան ալ
մեծ կարեւորութիւն ունի, քանի որ այս կը-
տորով մենք կրակ'ւ մը կ'ունենանք անթը-
ւական կտորներ ժառանգրապէս ժամանա-
կաւորելու:

Մեծ ու կարեւոր զուգույնալթեամբ մը
այս զծածկին շատ նմանող զծածկով
հիսուած շուրջաւ մը կը դանկնք Բրոքի-
տէնի Rhode Island School Of Design դրպ-
րոցին հիւսուածեղէններու հաւաքածոյին

10.— Պետական Պատմական Թանգարանի (Երեւան) դիպակը:

ւետարանիչներուն նշաններուն միջև կը
կարգանք երկտող ԹՎ ՌԾ, այսինքն «ԹՎ
(ին) ՌԾ» (1050 Հայոց կամ Քրիստոսի
1601): Ասկէ վար դարձեալ, երկու տող
ՅՇՏԿԷ ՍՐ ԵԿԵՂՑԱՍ այսինքն «Յ(ի)Շ(ա)-
Տ(ա)Կ Է Ս(ուր)Բ ԵԿԵՂ(ե)Ց(ա)Ս»,
դժբախտաբար չի տար եկեղեցւոյն անունը
կամ ուր բլրալը: Թուականի գոյութիւնը

մէջ: Տարինը առաջ, 1932ին, The Art
Bulletin-ի մէջ (Հատոր 14, Թիւ 4) Փրոֆ.
Rudolf M. Riefstahl հրատարակեց ուսում-
նասիրութիւն մը՝ Greek Orthodox Vestments
And Ecclesiastical Fabrics, եւ հոն ներկայա-
ցուց շուրջաւը:

Հոն յառաջ կը բերեմ այս մասին իր դը-
րածը. «Շուրջաւը (Dalmatic) կերպարը

11.— Պետ. Պատ. Թանգարանի (Երևան) դիպակին արտա-
հանութիւնը (մանրամասնութիւն), գծուած
Ֆյորա Գրիգորեանէ:

(որ հոս կը ներկայացնեմ իբր նկար թիւ 12 եւ 18) եղական է Անտառիան մետաքս կերպասներուն մէջ, որովհետեւ մինչ մարդասէսներու ներկայացումը հազուադէպ է Շիւս Պարսկաստանի հիւսուածելիչներուն մէջ, անոնցմէ խտորէն խուսափած են Սիւնի

Թուրքերը իրենք (8)։ Արդարեւ Թուրքերը ոչ միայն հետու պիտի մնային մարդասէսութեան զործածութենէն իրենց կողմէ կամ նոյնիսկ իրենց համար շինուած հիւսուածելիչներու գծածներուն մէջ, այլեւ մասնաւորաբար Քրիստոնէական մարդասէսութիւն, ե

12.— Rhode Island School of Design-ի (Providence) շուրջարը։

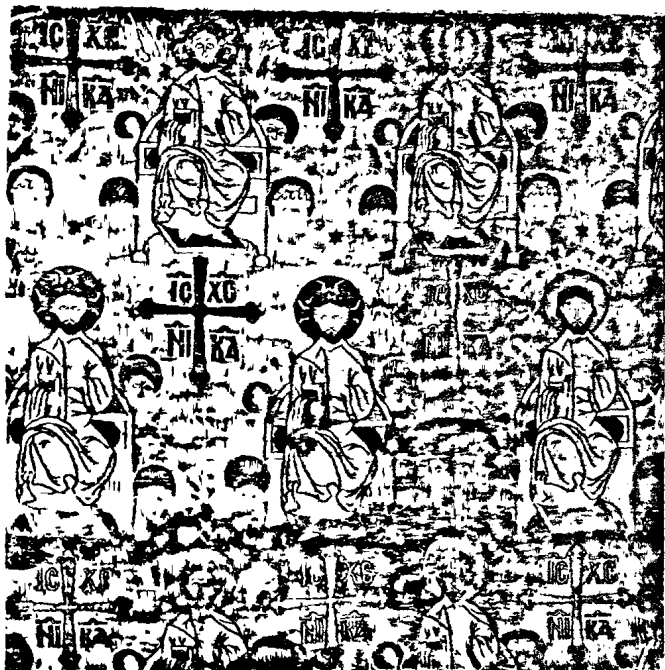
Թուրքիոյ մէջ, Միայն Քրիստոնէականութեան զործածութեան համար վիճակուած կերպաս մը կրնար ունենալ այդ տեսակի հիւսածելիչնի զարդածեալ, որմէ պիտի զարչէին

նաեւ խաչածելիչ ու Հայ կամ Յոյն դերերով վերաառութիւններէ։ Այսպէսով ոչ մէկ

(8) ՊՈՎ, էջ 368։

ձախ ձեռքը քարձրացրած է օրհնելու յառ-
կանչական շարժումներով: Սովորական ձե-
ւին այս հակոտնելութիւնը, ջուշակին կող-
մէ իր գծագրութեան հակրնդդմ կերպով
գործածութիւնն յառաջացած է Քրիստոս
չրջապատուած է չորս առաքարանիւններուն
նշաններով, վերը՝ ձախին՝ Սբ. Յովհաննէ-
սի արծիւը, վերի աջին՝ Սբ. Մատթէոսի

գարնէն» (9): Ասկէ վերջ Փրօֆ. Ռիֆտզաչ
կր շարունակէ մանրամասն նկարագրել
Ռօզ Այլլընտի Գծարուեստի Դպրոցին այս
չահեկան դիպակը: Մենք հոս աւելորդ կը
սեպենք երկարօրէն մէջբերել նկարա-
գրութիւնը, քանի որ նկարը որոշակի
(թիւ 13) արգէն ցոյց կու տայ: Ան կ'աւել-
որնէ որ արհեստագործութեամբ այս հիւս-

14.— Թիւ 12-ի գծագրութեամբ դիպակ մը.
Պիմագիի Թանգարան (Աքսֆ):

հիւստակը, վարի ձախին՝ Սբ. Ղուկասի
ցուլը, եւ վարի աջին՝ Սբ. Մարկոսի առիւ-
ծը»:

Քրիստոս շրջապատուած այս չորս նը-
շաններով յաճախ կը գտնուի Կապադովկե-
ան տրանսկարներուն մէջ: Քրիստոսի կեր-
պածեւը նման է կերպածելին որ յաճախ կը
գտնուի բիւզանդական սրբանկարներու մէջ
հուշ ժամանակէ սրբանկար մը ԺԶ կամ ԺԷ

ւածքը շնչգրիտ կերպով կը համապատաս-
խանէ Թրքական Պուրսա դիպակներուն»
(10): Արդարեւ խիստ հաւանական է որ
Պուրսայի ջուշականոցներէն մէկուն ար-
տագրութիւնը ըլլան թէ՛ այս եւ թէ՛ բընա-
կանաբար Երեւանի դիպակները: Գրեմենք

(9) Անդ, էջ 371:

(10) Անդ, էջ 372:

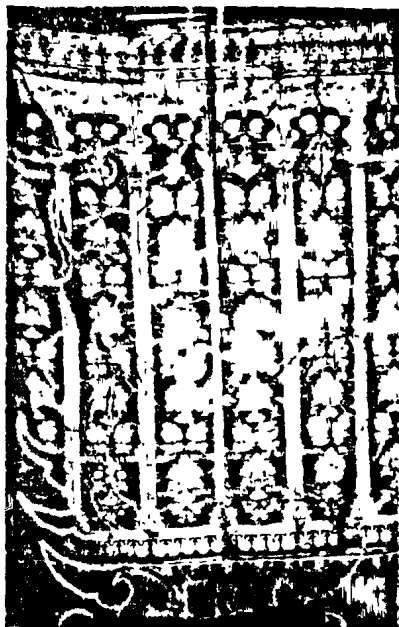
թէ ԺԻ դարուն Պուրսան նշանաւոր էր իր գիտելիներով: Պուրսայի արհեստանոցներն էին որ կը հալթայէին Կ. Պոլսոյ առաջնական արքունիքին պահանջները: Կը յիշուի որ 1557ին գիտուի ու թաւիշ բանոց 145 հոգի կար Պուրսայի մէջ աշխատող: 1595ին անոնց թիւը կ'էջի իջած է, իսկ 1637ին 30 հատ կը յիշուին: Յաւայի է որ այս արհեստանոցներուն անունները չեն հրատարակած, կ'երևի չյիշելու համար Հայ ջուլհակ վարպետները (11): Թրքական սոյնթանական գիւտներու մէջ դտնուած են նոյնիսկ 1515ի

նութեանց ներկայացման: Սակայն տարաւոր չունինք, որ Պուրսայի ջուլհակագործներուն մէկ մասը Հայեր եւ Յոյներ էին: Ասիկա կը հաստատուի Պուրսայի հիսուածքին ոճով հիւսուած մնացորդներով, որոնք Հայ եւ յոյն նկարադիր ունին:

Տեսանք որ Երեւանի Պետական Պատմա-ժական Թանգարանին մեծարժէք գիպակը իր Հայերէն յիշատակութեանց հետ ունի նաև թուական՝ որ հաստատ է Քրիստոսի 1601-ին: Ռ՛հօղ Ալլընտի Գծարուեստի Դպրոցին գիպակը, որուն պատկերադրութիւնը

15.— Քիւրտեան հաւաքածոյի գիպակեայ վարագոյր (փոքր):

16.— Քիւրտեան հաւաքածոյի գիպակեայ վարագոյր (մեծ):

ապսպրանք հրամանագրեր՝ ղրկուած Պուրսայի ջուլհակներուն:

Առ այժմ աւելորդ պիտի ըլլար մխրճուիլ Պուրսայի ղիպակագործական պատմութեան մէջ: Նիւթը, որ Թրքական աղբիւրը կը ներկայացնեն, կարօտ է մանրամաս-

նման է Երեւանի Թանգարանին հալատառ ղիպակին պատկերադրութեան, չունի թուական, յիշատակութիւն, այլ միայն խաչին չորս անկիւններուն վրայ կը գտնենք

IC XC NI KA յունաստառ ազգագրութիւնը:

Այս ղիպակներուն մէջ դործածուած պատկերադրութիւնը, որ Յիսուս կը ներկայացնէ դահն վրայ բազմած, իր բընա-

(11) Turk Kumaz Ve Kadifleri, Գրեց Tahsin Oz. Istanbul, 1951, էջ 2:

տիպի ունի քիմիական արտադրանք մէջ: Օրինակ, Այա Սօֆիայի (Կ. Պոլիս) խճառակարներուն մէջ, որոնք 1020-1034 Քրիստոսի թուականին կը նկատուին:

Սակայն այս դիպակներուն պատկերազարդութիւնը, այնպէս ինչպէս գործադրուած է, մեղի չառ բան կ'ըսէ: Մինչ Հայաստան դիպակին վրայ Յիսուս գահին բազմած է, ծախով բռնած է Աւետարանը և ալով կ'օրհնէ, ճիշդ այնպէս որ ուղիղ կերպով պատկերագրուած պէտք էր ըլլար, ընչհակառակը՝ յունաստան դիպակներուն մէջ Յիսուս Աջ ձեռքով բռնած է եւ ՁԱն ձեռքով օրհնութիւն կու տայ: Կերպ մը՝ որ արտակարգ կերպով սխալ պատկերագրութիւն է եւ անհաւատարմ: Ասիկա կարելի է բացատրել մէկ կերպով միայն: Ահա մեր լուծումը:

Հայաստան դիպակին համար պատրաստուեցաւ Յիսուս գահին վրայ ՈՒՂԻՎ պատկերագրութեամբ, ինչպէս նաեւ Աւետարանիչներու նշաններով, Հայքէն յիշատակութիւններով, եւայլն: Դիպակակարիչը և դիպակագործը ուղիղ կերպով նկարած եւ գործած էին, տարակոյս չըողելով որ առնուք Հայքէն էին: Հայաստան դիպակին արտագրութիւնը հաւանաբար պատճառ եղաւ որ Յոյներու համար ալ պատրաստուի նոյն պատկերագրութեամբ դիպակ, բնական է առանց Հայքէն յիշատակութիւններու: Դիպակակարիչը կամ դիպակագործը Հայաստան դիպակին Յիսուսի պատկերագրութիւնը իր Աւետարանիչներուն խորհրդանշաններով ՕՐԻՆԱՎԱՅՑ, առանց նկատի առնելու որ իր օրինակութիւնը դիպակին գործընկերուն ատեն չըլնալ դուրս կ'ըլլէր: Իր օրինակութեան մէջ, երբ Հայքէն յիշատակութիւնները յապաւնց, անոնց բաց թողուցած տեղերը ժամանակուան իրապաշտ ոճով ծաղկեցնակարգ: Նոյն ատեն Հայաստան դիպակին խաչին բունին արմատներին տեղեկագրողները, որոնք սովորական են Հայկական մանրանկարչութեան եւ խաչարարութեան խաչանկարներուն, վերցուցան՝ թէն խաչը եղածին պէս պահուեցաւ: միայն այս անգամ չորս անկիւններուն մէջ յունարէն երկատառ տառերով յիշատակուեցան Հայքէնին տեղ: Այսպէսով երբ դիպակը գործուի սկսաւ, չըրուած պատկերագրութիւնը ցոյց տուաւ Յիսուս Աջ ձեռքով Աւետարանը բռ-

նած եւ ՁԱն ձեռքով օրհնելու անընկալան և րեւոյթով, ինչպէս նաեւ Աւետարանիչներուն խորհրդանշանները Հայաստանի հասկառակ երեւոյթով չըլնալ: Մինչ, ինչ որ կար չըրուած պատկերագրութեան վրայ ԱԻՆԱՎԱՅՑ, օրինակ՝ յունարէն տառերով Յիսուսի մակագրութիւնը, բնական է ուղիղ կերպով գործուած կ'երեւէր դիպակին վրայ: Ինչպէս յունաստանի օրինակողը, նոյնպէս ալ դիպակագործը անտարակոյս Հայքէն էին, որ Եւրոպէի չեն եղած Յիսուսի պատկերագրութեան անընկալան երեւոյթին: Հաւանական կարելի է նկատել որ մինչ Հայաստան դիպակը ապագային վրայ չի նկատուէր, յունաստանը պարզապէս Հայաստանի յաջորդութեան մէջ: Հրապարակին վրայ, իբր վաճառման ապրանք պատրաստուած էր:

Կ'արժէ նկատի առնել որ Հայաստան դիպակը իր ամբողջութեան մէջ, իբր շարագրութիւն մեծապէս զեղարուեստական է, կը նկատուի համաշխարհային ակնհայտ, մինչ յունաստանը ցոյց կու տայ խճողում եւ իբր զեղարուեստական ամբողջութիւն շատ վար է Հայաստանի պարզութեան:

Ուրեմն տարակոյս չի կրնար ըլլալ որ Պուրսայի դիպակագործ Հայքէնը, քանի որ մենք անտարակոյս Պուրսայի դիպակագործութիւնը կը նկատենք այս օրինակները, ո՛չ միայն Հայոց համար կը պատրաստէին իրենց դիպակները, այլ նաեւ Յոյներու եւ անտարակոյս Թուրքերու համար ալ: Պարզ է որ ինչ որ այսօր կ'ընթացուի իբր ուրիշ ժողովուրդներու դիպակագործութիւն, իրապէս Հայ դիպակագործներու վարպետութեան և կարողութեան արդիւնքն է: Իրապէս կը ցուցի որ Հոս այժմ ինքի համար կարելի չէ Պուրսայի Հայ դիպակագործութեան գլուխ գործոց «Կոմիտաս Վարդապետի» շուրջապատ, որ էլ միաժամայն եկեղեցական Թանգարանը կը պահուի, հարկ եղած կերպով գունաւոր նկարներով ներկայացնել եւ պարտ ու պատշաճ այս մասին գրել:

Առանց մասնաւոր ճիշդ մը կատարելու, պատահաբար Ռեզո Այլընտի դիպակին հար եւ նման դիպակի կտորի մը կը հանդիպինք Աթէնքի Պիտագորի Թանգարանի (նկար թիւ 14) ճոխ հաւաքածոյին մէջ: Տնօրէնութիւնը ազնուօրէն թոյլատրեց ոչ միայն 1962ին Ա-

թէնք պատեալած ատենս Թանգարանին մէջ ուսումնասիրել զիպակի փոքր և խոշոր կը տորները, որոնք հար և նման էին Ռեզո Այալընտի զիպակին, և կը պահէին նոյն առարօրինակութիւնը Քրիստոսի աջ ձեռքով Սուրբ Գիրքը ղուներու և ձախ ձեռքով օրհնելու, այլ և արտօնեց յուսանկար մը հրապարակել, որուն համար շնորհակալութիւն:

Տարակոյս չունիմ որ թէ՛ Ռեզո Այլընտի և թէ՛ Աթէնքի Պինագլի Թանգարանին զիպակի կտորները նոյն հիւսուած ծրարէն, նոյն բանուածքէն ծագած են: Ուրեմն խնդիր չի կրնար ըլլալ որ նման գծաձևով տարբերակներ կը գտնուին յունարէն գրերով: Ինչ որ ցարդ ծանօթ է մէկ կտոր հիւսուածքի կրնանք վերագրել:

Դիպակագործներուն, թէ՛ Երեւանի Պետական Թանգարանին, թէ՛ Ռեզո Այլընտի և թէ՛ Աթէնքի Պինագլի Թանգարանին զիպակներուն մեր հոս ներկայացուցած նմոյշներուն, անտարակոյս կերպով Հայ ըլլանին հաստատելու համար մեզի հասած են ուրիշ նման զիպակագործական նմոյշներ: Ասոնցմէ կարելի էր նմոյշ մըն էր մեր վերը յիշած էջմիածնայ Թանգարանին զիպակա՝ Վարդապետի շուրջառը: Ասոնց վրայ կ'աւելցնեմ խիստ չափական հայկական զիպակագործական նմոյշներ իմ հաւաքածոյէս: Ասոնք երկու վարագոյրներ են և ունին հայերէն յիշատակարաններ, վարպետօրէն զիպակագործուած: Նման բաւական խոշոր վարագոյր մըն ալ առանց յիշատակարանի կը գտնենք Աթէնքի Պինագլի Թանգարանին ճոխ հաւաքածոյին մէջ: Պինագլի Թանգարանին վարագոյրը չունի հայերէն կամ այլ որեւէ լեզուով յիշատակարան (*):

Վարագոյրները որոշ է որ շինուած են իբր ամրողովութիւն ասպարանքի վրայ իբր մեն կամ փոքր խորանի վարագոյր: Վստահ չեմ թէ յունածէս եկեղեցիներուն մէջ կը դործառուէին մեն կամ փոքր խորանի վարագոյրներ, ինչպէս օրինակ կը դործառ-

ւէին հայկական եկեղեցիներուն մէջ, եթէ վարագոյր չէր դործառուել, այն ատեն պէտք է խորհիլ որ Պինագլի Թանգարանին զիպակայ այդ վարագոյրն ալ հայկական տաճարի մը համար շինուած էր:

Այժմ ունցնիք իմ հաւաքածոսն զիպակեայ երկու վարագոյրներուն:

Ասոնցմէ փոքրը (նկար թիւ 13) 1/4 մասնաչափ երկար և 44 մասնաչափ լայն է ու կը բաղկանայ 4 հատ 11 մասնաչափ յոյսութեամբ հիւսուածաձևերէ: Ներկայիս ունի միտաքս գոյնղոյն ծոյղի երկդնիւր թէ՛ վերին և թէ՛ վարէն: Ետեւր պաշտպանուած է աստառով մը: Վարագոյրիս վերի մասը ցոյց կու տայ թևթև այլ նշմարելի մաշուածքներ, սակայն ամրողովութեամբ լաւ վիճակի մէջ է: Բայց բաղադրյալ հաճելի երանդով յատակի վրայ բաց կանանչ և դեղնաղոյն (տակիր նման) բանուած է այս խիստ չափական զիպակը:

Արուեստը բացարձակ փոխառութիւն է մեր ձեռագրական մանրանկարչութեան 17-րդ դարու արուեստին, Վարագոյրը ունի չորս խորաններ՝ հեծած երեք սիւներու և երկու կէս սիւներու վրայ: Արուեստին բացարձակապէս հայկական ըլլալուն վրայ աւելցնենք նաեւ զիպակին մէջ, վարագոյրին վարի մասին հիւսուած երկաթադիր սա յիշատակարանը:

ՅԻՇԱՏԱԿ Է ՄԱՆՏՏՅՈՒ ՊԱՔՐԸԸԸ ԳԵՈՐԳԻ ՈՐԳԻ ԵՆԶԵԿԵԼԻ ՓՈՅՐ ՏԻՐՈՒՀԻ առանց սղաղրութեան սակայն երկու բակագրութեամբ ՄԱ և ԳԵ: Նկատենք նաեւ որ ՓՈՅՐԻ ՅՆ զլիարդի չէ այլ պարզ «Յ»:

Մաղկուած, որ բնապաշտ ծաղկադարձերէ կը բաղկանայ, ընտիր ու ճաշակաւոր կերպով շարագրուած է: Սիրուն ծաղկամաններէ զեղեցիկ ծաղկեփունջեր, խորաններուն մէջ վերէն կախուած զլթայով կանթեղներ:

Որոշ է որ զիպակագործարանը մասնաւոր ապաստանքով չինած է այս վարագոյրը: Բանաւածք և գծարուեստ ինքնի ենթադրելի էր ասան որ Ժէ դարուն Պուրաշի արուեստանոցներէն, Հայ արուեստագէտներէն պատրաստուած է այս խիստ ընտիր զիպակ վարագոյրը:

Երկրորդ վարագոյրը (նկար թիւ 16)

(*) Պինագլի Թանգարանը կը պահուի մօտ ևս յատուա զիպակի ուրիշ կտոր մըն ալ, որ դժուար ճիշդելի ըլլալով՝ ևս չկրնամք արտասոյս: Հինդստակի գլխաւ շարք ՅՐ ԱՅ ՅՍ ՔՍ ցրեք գործուած են:

լաս առևտրի մեծ, նորին արտադրող զո, ունով լինաւած է Գծապրութիւն եւ գոյնը նոյնն են, միայն հիւստածքին լայնքը կը տարբերի: Փոխանակ փոքր վարագոյրին պէս 11 մատնաշափոնոց հիւստածքներէ բաղկանալու, մեծը կը բաղկանայ երեսունհինգ մատնաշափ լայնքով երկու հիւստածքներէ՝ որոնք յետոյ իրարու կարուած են վարագոյրին ներկայ ծաւալը կազմելու համար: Փոքրէն աւելի երկար է, ունենալով 87 մատնաշափ երկարութիւն: Վարի եզերքը ունի փոքրին նման գունաւոր մետաքս ծոպ, իսկ վերի մասը ունի մետաղ օղակներ՝ վարագոյրը ձող կախելու եւ բանալու կամ գոյցելու համար: Այս վարագոյրն ալ կատարուող վիճակի մէջ հաւած է, թէն մէջտեղը ձախ եղբորքին ունի մաշուածք եւ նոյնիսկ ո՛չ ծաղկազարդ մասի մը մէջ մէկուկէս քառասունի մատնաշափ կարկտան մը՝ լաւ յարմարցուած է:

Մեծ վարագոյրը ունի վեց խորաններ, որոնց մէջտեղի չորսը, վարագոյրին վարի մասին, ունին երկտող սա յիշատակարարը: ՅԻՇԱՏԱՅԻ Ե ՄԱՆՏԵՍԻ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԻ ՈՐԴԻ ԿԱՐԱՊԵՏԻՆ ՍՈՒՐԱ ՀՐԵՇԱՅԱԿՊԵՏ ԵՆԵՂՆԵՍԻՈՅՆ օղապրութիւն չունի, սակայն ունի միայն ՄԱ բաղկապրութիւնը:

Յաւալի է որ Թուահանի չգոյուլթեան հետ կը պահպի նաեւ տեղեկութիւն թէ ո՞ր Հրեշտակապետ եկեղեցւոյն համար շինուած է մեծ վարագոյր, եւ քանկան է նաեւ՝ փոքր վարագոյրը: Հրեշտակապետ եկեղեցի կայ Կ. Պոլիս: Հաւանական է որ այդ եկեղեցւոյն համար շինուած ըլլայ: Վարագոյրները կս 15 տարի մը առաջ դնած եմ Փարիզ, Հայ հնամանա Յակոբ Ինճիւնեանէ: Դրժարարարս յաճախ հնամանաւոր տեղեկութիւն չեն տար իրենց պարանքին ո՞ր դնած ըլլալուն մասին:

Տարակոյս չկայ որ դիպակներու այս նըմուշները ցոյց կու տան մեծ վարպետութիւն դիպակագործութեան կարողութեան: Ինչպէս շուրջառները, նոյնպէս եւ այս վարագոյրները շինուած են ապարանքի վրայ՝ որոշ չափով ու ձեւով: Յիշատակարաններու գործածութիւնը աւելի կը չէտէ՛ արհեստին զարգացումը եւ Հայ դիպակագործներուն վարպետութիւնը:

Յաւալի է որ առ այժմ մենք որոշ տեղե-

կութիւն չունինք արհեստագործուն մասին: Գուցէ փամանակին հետ նոր նիւթեր պտնուին պարզող:

Դիպակաձեւ բանուածքի ուրիշ նմուշ մըն է երկդի կամ նեղ զօտիի մը կտորը (տեպ նըկար թիւ 4ին մէջ կազմադիպակին տակ) գոր 1937ին Սպահանի մէջ Հրեշտ հնամանա մը ծախեց ինծի: Երկարութիւնը 13 մատնաշափ է ներկայիս, թէն կտրուածքը ցոյց կու տայ որ ամբողջութիւն մը չէ, Մէկ մատնաշափէ քիչ մը նեղ այս երկը գեղեցիկ կերպով հիւստած կարմիր յատակի վրայ ունի կապոյտ, դեղին եւ կանանչ եզերքի դժադարդ իսկ երկդին մէջի գլխաւոր մասը ունի ճաւաղէ՛ կտոր, օպիտակ եւ կանանչ երկտաթաղթ յիշատակարան մը:

«ՈՐԴԻ ԱՂԱ ԵՄՆԻԱՋԻՆ ԹԻԻՆ 1775ին ՌԷՇՏ» օղապրութիւն կամ բաղկապրութիւն չկայ: Իւրաքանչիւր բառի ետեւ կայ սպիտակ չորս բլթակով խաչիկ մը կամ ծաղիկ մը:

ՈՐԻԿԷՆ առաջ հաւանարար կար Աղա Էմինապին Կօր անունը՝ որ կտրուած է եւ աթմ երկդին հետ չէ: Ամէն պարսոյցի տակ Աղա Էմինապին ինքնութիւնը կը մնայ անծանօթ: Ռէշտ որ Պարսկաստանի վաճառաւահ եւ արհեստաշատ քաղաքներէն մին էր, ԺԼ դարուն ունէր պործունեայ առեւտրական եւ արհեստաւոր Հայ դաղութ մը՝ որ մեծ մասամբ դաղած էր մետաքսի եւ հիւստածեղներու առեւտրով: Անգլոսոյք ծան էլդին եւ Մընկօ կրահէմ 1739ին այցելած են Ռէշտ եւ բաւական ընդարձակ գերազմ կը նկարագրեն քաղաքին առեւտրական կեանքը եւ կ'ըսեն. «Հայերը այս քաղաքը իրենց գլխաւոր չուկան են ըրած» մետաքսի:

Միջանկեալ յիշեցինք ասիկա, պարզապէս ցոյց տալու համար թէ մեր Հիւստաձեղեցիի պատմութեան համար ո՞վ գիտէ քանի նման կտորներ ըլլալովին կորուսուած են: Այս անշան կտորին իմ կողմէս փրկուիլը պարզապէս պահպանութիւն մըն էր, քանի որ ինծի ծանօթ չեն հայկական հիւստածեղները հաւաքողներ: Բնական է մեր խօսքը ասեղնագործութեանց մասին չէ:

Դիպակներու, այսինքն հայկական դի-

պահանջում մասին հասցել կրցածն այսքան է։ Տարակոյս չկայ որ մեղի հասած նմուշները կը վկայեն Հայ դիպակագործութեան բարձրորակ գոյութիւնը եւ զարգացումը։ Հոս բնական է, որպէսզի որոշ եւ անալիթիկ հոլանդացիները ներթիւ համար, եւ միայն նկատի ունեցայ ինծի ծածօթ այն կտորները որոնք կամ հայերէն գիր, յիշատակութիւն ունէին կամ թէ հայերէն գիր ունեցող կը տորներու հետ գծարուեստի շատ խոշոր նըմանութիւն, նոյն իսկ՝ նոյնութիւն։

Ինչ որ կրցայ գտնել ու ներկայացնել, փրպէս մեծարժէք նմուշներ են։ Ո՞վ պիտէ ինչ խոշոր շափերով եղած է մեր կտորուտը նման նիւթերու, ապիտուկեան, մաշած եւ ալլեւ անգործածելի կտորներու հնախօսական արժէքին անծանօթութիւն, բնական արկածներ, մոմէ, կրակէ ալբիլ, ջուրէ, խոնարութենէ փափկ, քրտական եւ թրքական աւար-թալան, անոնցմէ փրկուելու համար եկեղեցական իրերու, հանդերձներու, գրչագիրներու պահեստներու մոռացում, կորուստ։ այս բոլորին ալ անհաշիւ գոհեր արուած ըլլալու են։ Վերջապէս, արծաթ, ոսկի, պղինձ իրեր, գրչագիրներ, նշանակութիւն մը ունէին նիւթական կամ փրքորութիւն, սակայն որո՞ւ հոգ՝ մաշած կտորատուած, մասամբ փճացած հիւսուածեղէններու կտորներ։ Ո՞վ յիմարութիւնը պիտի ունենար զանոնք պահելու։ Եթէ հընազոյն կտորներ պէտք է ակնկալենք, պէտք է որ մեր գրչագիրներուն կազմին մէջ փնտրուենք զանոնք։ Շատ հազուադիստ պիտի ըլլան նրեանի Պետական Թանգարանին չուրջափն կամ իմ զոյգ վարագոյրներու նման խիստ բացառիկ կտորներ։ Բնական է այժմ որ զլաղուած ենք Հայ մանր արուեստներու ուսումնասիրութիւնով, հիւսուածեղէնի այս մնացորդները խիստ մեծ արժէք մըն են մեզի համար։

Դիպակներու մասին մեր այս փոքր աշխատանքը ցոյց կու տայ ինքնին որ մեր հիւսուածեղէններու պատմութիւնը ինքնատիպ եւ ճոխ նիւթեր ունի իր մէջ։ Ձեռագործ եւ ասեղնագործ հարուստ նիւթերէ զատ այսպէս ունինք հիւսուածեղէններ, տպածոյ լաթարուեստ, ժանկագործութիւն, որոնք մեր զորագործութեան հետ միասին կը ներկայացնեն հիւսուածեղէնի պատմութիւնը, որուն խառնելով նիւթերու, ներկերու, գործիքներու, գծարուեստի ընդարձակ տեղեկութիւնները, անտարակոյս կրնանք մեծածաւալ աշխատութիւն մը տրամադրել, որ վստահարար հիացումը պիտի դրաւ օտար գեղարուեստագէտներուն եւ պիտի աւելցնէ փառքը Հայ կարողութեան՝ օտարներուն առջեւ։ Ան նոյնիսկ մեզ պիտի զարմացնէ իր ճոխութեամբ, գեղեցկութեամբ եւ արժէքով, ու ինքնատիպ, հայու նախ յղացումներով։

Վերջապէս այլեւս ատենն է մեզի համար պիտեալ որ հիւսուածեղէնի հայկական աւանդութիւնը հէքեաթ չէ, այլ՝ իրական եւ սքանչելի իրականութիւն։

Դժբախտութիւնը հոն է որ մենք դեռ ի վիճակի չենք այնքան մը գնահատելու ասիկա որ արամադրենք հարկ եղած միջոցները՝ գումատիպ նկարներով եւ գիտական պարունակութեամբ գործեր հրատարակելու այս մասին։

Մեր հիւսուածեղէններու պատմութիւնը պէտք է որ մոռցուած Հայ կարողութիւններու շարքէն դուրս հանենք։ Պիտի տեսնենք որ շատ քան զոր օտարները իւրացուցած են՝ հարազատ են մեզի եւ արդիւնք մեր կարողութեան։ Պիտի տեսնուի որ մեր մանրանրկարչութեան պէս զուտ արուեստ մըն է նաեւ հայկական հիւսուածեղէնը։

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ